

שרידי בית-כנסת בתל של כפר-קרניים

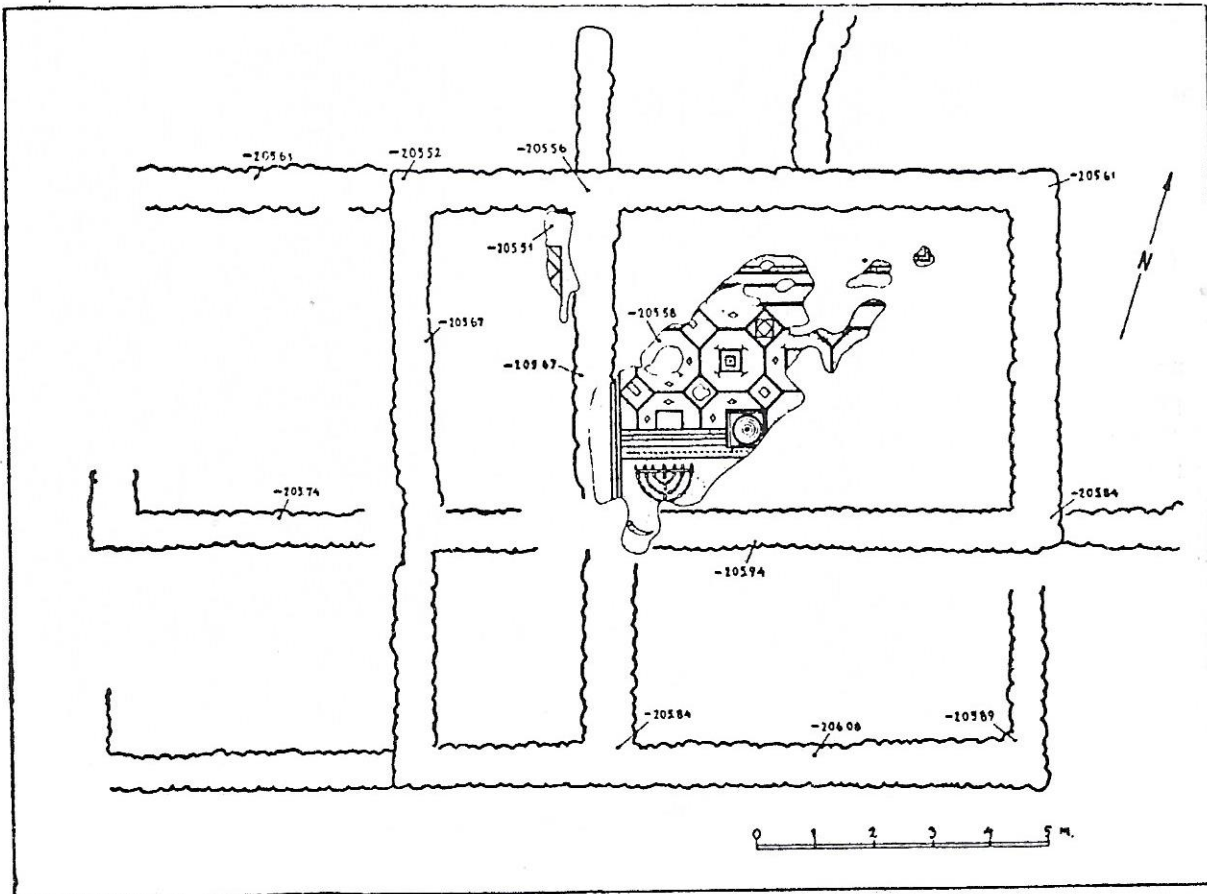
מאת שלמה גולדשמידט

נתגלתה בעומק של 20 ס"מ בלבד, ולפיכך פגעו בה שרשים וחריש.

מידות הבניין 10.6 × 11.3 מ'. צירו נוטה כדי 16 מעלות מן הצפון. חוסר-האחידות של חומרי-הבנייה מעיד על כמה שלבי-בנייה. בקיר הצפוני של הבניין נמצאה אבן. המסותחת סיתות ישראלי אופייני.

תכניתו המקורית של הבניין היא, ככל הנראה, של בית בן ארבעה חדרים. הקיר הפנימי, המתמשך מצפון לדרום, עשוי בחלקו אבנים גדולות ומסותחות היטב, הדומות לאלו של הקיר הצפוני. אחת מאבני הקיר הפנימי נפלה וגררה עמה חלק מרצפת-הפסיפס, שהיתה מונחת על המילוי ועל הקירות הפנימיים. מתחת לרצפת-הפסיפס נמצאו כמה חרטים

בשעה שפוגו שרידיו של כפר ביזאנטי קטן מן המאה ה' או ה' לסה"ג, ששכן כ-50 מ' מצפון לתל אבו-פרג' שליד טירת-צבי (נ"צ 1995/2030). נתגלו שרידיו של בניין, ובו שורה של אבני-פסיפס לבנות. הבניין נמצא בקצה הדרומי של הכפר הביזאנטי, שהשתרע מצפון לתל וממערב לו. כמה מאות מטרים משם נמצאת אבן-המיל השישית מבית-שאן. מן הבניין (ראה ציור) נותרו רק היסודות, העשויים אבני-גוויל גדולות ובינוניות. בשל השיפוע הקל של הקרקע כלפי צפון נשתמר הקיר הצפוני של הבניין טוב יותר משאר הקירות, ואפשר להבחין בו בגובה של אבנים מסותחות היטב. חלקם העליון של הקירות נעקר בשעת חריש, ואבניהם נמצאו מוערמות בקצה השדה. רצפת-הפסיפס

הנרות דומים לאלה של המנורה בחוסיפה.² הכפתורים הסגלגלים והעגולים המופיעים לסירוגין מזכירים את המנורות בנזיה ובבית-אלפא.⁴ הרצפה קטועה מכדי שאפשר יהיה להסיק מסקנות ברורות בדבר זמנה, אבל לפי הדגם הגיאומטרי השליט, הפס האופקי שמעל לקנים והדמיון למנורה בבית-אלפא, נראה לנו, שיש לייחסה לשלהי המאה ה'ר' לסה"ג.

מיכאל אבי-יונה

הערה ב'

שרידי המבנה הם, ככל הנראה, משתי תקופות: מן התקופה הראשונה שרד מבנה מלבני בעל ארבע יחידות, אשר מידותיו 10.60 × 11.30 מ'. דומה, כי היחידה הגדולה — זו שבצפון-מזרח — היתה חצר. חומרי-הבנייה והחרסים מורים, כי המבנה התחתון הוא מן התקופה היש-ראלית.

מן התקופה המאוחרת שרדו חלקים מרצפת-פסיפס, שלפי דגמיה יש לייחסה לבית-כנסת מן התקופה הביזאנטית. הרצפה מונחת על-גבי הקירות הפנימיים שחילקו את המבנה הקדום לארבעה חלקים. הקירות החיצוניים של המבנה התחתון נשתמרו עד מתחת למיפלס של רצפת-הפסיפס, ואין שום ראיה, ששימשו גם בתקופה הביזאנטית.

רצפת-הפסיפס נמצאה בעומק של 20 ס"מ. קירות המבנה העליון לא שרדו, אבל מותר לשער, שבית-כנסת זה נבנה כמתכונת בתי-הכנסיות האחרים מן התקופה הביזאנטית. מכל-מקום, חוצאות החפירה אינן מצביעות על תכנית שונה מזו הידועה לנו.

בבתי-הכנסיות מן התקופה הביזאנטית על-פירוב פונה האפסיס לעבר ירושלים, ומותר אפוא להניח, כי גם בבית-כנסת זה פנה האפסיס לדרום וכי הכניסה אליו היתה מצפון. כיוון המנורה אינו סותר השערה זו, שכן ייתכן, כי המנורה היא אחת מארבע מנורות שהיו בארבע פינות הריבוע. אין הצדקה להשערה, כי המעגלים הקונצנטריים שברצפת-הפסיפס ציינו את מקום התיבה, שכן במרבית בתי-הכנסת מתקופה מאוחרת זו נבנה ארון-הקודש באפסיס.

עמנואל דונאייבסקי

3. שם, מס' 625.

4. שם, מס' 639.

ישראליים טיפוסיים. דומה, כי זמן רב קודם-לכן עמד במקום בניין, וכי בתקופה הביזאנטית הפכוהו מבית בן ארבעה חדרים לאולם גדול.

לא נמצאה שום עדות כי בבניין היו בסיסי-עמודים, יסודות של עמודים או כל תמיכה אחרת של הגג. גם לא נתגלה שום שריד של אפסיס. בצדו המערבי של הבניין ובצדו הצפוני נמצאו תוספות-בנייה מאוחרות, הכוללות מבנה דל מאבני-גוויל, שהוקם בגובה של 40 ס"מ מעל ליסודות הבניין.

שרידי רצפת-הפסיפס הם מן החלק המרכזי של אולם, מצדו הצפוני ומצדו המערבי. טיב הפסיפס בצפון ובמערב גרוע מטיב השטח המקושט והרבגוני שבמרכז הרצפה. מן החלק הדרומי של מרכז הרצפה שרדו מנורה בעלת שבעה קנים ושופר (לוח ח). מרשים במיוחד ריבוע של פסיפסים צבעוניים, ובו מעגלים חד-מרכזיים. מסתבר, כי במקום זה נמצא מרכז האולם, אלא שהוא מפריע את הסימטריה של הדגם הגיאומטרי. האם ציין את מקומו של בעל-התפילה או את מקום התיבה? ושוא יש לייחס את הסידור המשונה הזה, את מקומה של המנורה, שאינה פונה לעבר ירושלים, ואת העדר האפסיס להגבלות שהטילו השליטים הביזאנטים על בניית בתי-כנסיות?

הערה א'

הספין מוקף פס חיצון רחב של פסיפסים, שצבעיהם שחור וחום בהיר (אופרה); ופס פנימי של פסיפסים, שצבעיהם שחור, חום וחום בהיר. פס צר בצבע שחור מפריד בין הספין העיקרי ובין רצועה של ציצים, שצבעיהם שחור, חום בהיר ואדום. צבע המנורה אדום כהה וצבע בסיסה חום בהיר. פנים הכפתורים בכל זרוע שחור וחום בהיר לסירוגין. הפס האופקי שמעל לקנים שחור. הנרות מתוארים בפס שחור, ובתוכו שורה של אבני-פסיפס בצבע חום בהיר לציון השמן. למעלה יש שורה של אבני-פסיפס באדום כהה לציון הפתיל הדולק. השופר מתואר בקו חיצון שחור, ותוכו — בחום בהיר.

1. תצלום הרצפה פורסם ב-*Antiquity and Survival*, II (1957) — מס' 14 בלוח שמול עמ' 269.

2. מ' אבי-יונה, מסות ומחקרים בידעת הארץ, תל-אביב תשכ"ד, לוח ב: 1-2; E. R. Goodenough, *Jewish Symbols in the Greco-Roman Period*, III, New York 1953, No. 652